

6. Filonchuk, Z.V., 2012. *Pidhotovka vchyteliv u pislidyplomnii osviti do formuvannia ekonomichnoi kultury uchniv osnovnoi shkoly* [Preparation of teachers in postgraduate education for the formation of economic culture of primary school students]: *dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Chernih. nats. ped. un-t im. T.H. Shevchenka. Chernihiv*, 255.

7. Shpak, O.T., 2000. *Ekonomichna pidhotovka pedahohichnykh kadriv v systemi bezpererвної osvity* [Economic training of pedagogical staff in the system of continuous education]. Kyiv: Chetverta khvylya, 352.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2024-36-41-53>

УДК: 37.017.4:[335+172.15](477)"19/20"

Крамар Дмитро Сергійович,

аспірант першого року навчання,

кафедра педагогіки та менеджменту освіти,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5317-5296>

opndf23.kramar@kpnpu.edu.ua

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЙ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ З КІНЦЯ ХХ ДО ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті акцентується увага на розвитку ідей військово-патріотичного виховання у педагогічній думці кінця ХХ початку ХХІ ст.

Підкреслюється, що патріотичне виховання грає важливу роль у зміцненні національної єдності, формуванні громадянської свідомості та участі у важливих соціокультурних та політичних процесах. Військово-патріотичне виховання – це система заходів, спрямованих на формування патріотичних почуттів, громадянської відповідальності та готовності до захисту своєї країни серед осіб, які перебувають у віці виховання (школярі, студенти тощо). Основна мета цього виховання – виховання покоління, яке любить Україну, розуміє її історію, цінності та готове взяти на себе відповідальність за її долю та безпеку. Розглядають концептуальні та методологічні аспекти педагогічного підходу до військово-патріотичного виховання, висвітлюючи його значення у відновленні та підтримці національної ідентифікації.

Зазначається, що військово-патріотичне виховання в педагогічній думці розглядається як комплекс заходів, спрямованих на формування патріотичних почуттів, готовності до захисту рідної землі та розвитку військово-спортивних якостей серед учнів. Такий підхід має свої віддзеркалення у педагогічних концепціях та методиках виховання.

Окремо, звертається увага на періодизацію ідеї військово-патріотичного виховання в педагогічній думці упродовж кінця ХХ ст. та початку ХХІ ст. Акцентується увага на важливості військово-патріотичного виховання в контексті російсько-української війни та європейської інтеграції України. Робиться висновок про необхідність системного та комплексного підходу до військово-патріотичного виховання, щоб забезпечити сталість національних цінностей, зміцнити обороноздатність та сприяти активній участі України в процесах європейської інтеграції.

Дослідження аспектів військово-патріотичного виховання в українському науковому дискурсі дозволяє враховувати специфіку історичного досвіду України, важливі моменти в боротьбі за незалежність та значення патріотизму в умовах сучасної глобалізації.

Висновки дослідження мають важливий потенціал для впровадження практичних рекомендацій у сферу освіти та педагогіки, спрямованих на підвищення ефективності військово-патріотичного виховання в сучасному освітньому середовищі.

Ключові слова: Україна; виховання; патріотичне виховання; військово-патріотичне виховання; педагогіка; вчителі.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Патріотизм, любов до України, щире прагнення відстоювати суверенітет держави – були завжди притаманні громадянам нашої країни протягом усієї її історії.

Серед основних напрямів соціально-політичного забезпечення військової безпеки нашої країни завжди виділялося створення та вдосконалення системи військово-патріотичного виховання, формування морально-психологічної готовності громадян, особливо молодого покоління, до захисту України.

Мета військово-патріотичного виховання – формування думки, впевненості, світогляду, який забезпечить готовність захищати Батьківщину.

Проблема військово-патріотичного виховання через його потенційну значущість у соціумі є однією з актуальних у педагогіці, оскільки під військово-патріотичним вихованням розуміється поступове і неухильне формування любові до своєї Батьківщини, що є однією з найважливіших рис всебічно розвиненої особистості.

Вивчення наукових джерел з питань теорії та методики виховання підтверджує, що існує недостатня увага при приділенні аналізу сутності та змісту терміну «військово-патріотичне виховання» у педагогічній науці, оскільки у сучасному контексті педагогічної думки спостерігається відчутна недостатність досліджень, присвячених особливостям військово-патріотичного виховання. Відзначається відсутність комплексного аналізу сутності та змісту цього поняття в контексті сучасних педагогічних тенденцій. Практично відсутня систематизація наукових поглядів та методологічних підходів до вивчення військово-патріотичного виховання,

що ускладнює розуміння його суті та ефективність впровадження в освітній процес. Означена проблема важлива для подальшого розвитку педагогічної теорії та практики, оскільки військово-патріотичне виховання має велике значення в формуванні цінностей, громадянської позиції та патріотичного ставлення до країни у майбутніх поколіннях.

До того ж, дослідження проблеми військово-патріотичного виховання набуває особливої актуальності в контексті російсько-української війни, оскільки воно стає ключовим елементом формування громадянської ідентичності та патріотичних цінностей серед молодого покоління.

Війна в Україні вимагає комплексного розуміння та вирішення завдань щодо підтримки національної єдності, захисту територіальної цілісності та зміцнення громадянської позиції. В контексті військово-патріотичного виховання це означає не лише передачу знань про історію та оборону, але й активне формування патріотичних цінностей, готовності до служіння країні в Збройних Силах України, розвитку громадянської відповідальності та солідарності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема, що розглядається була популяризована наступними авторами: Л. Сквирський, Г. Мосолов, З. Цимерінова, Б.Братусь, І. Бех, С. Гончаренко, О. Вишенський, Г. Бугайцева, Г. Ващенко, В. Гонський – досліджували основи та ідеї патріотичного виховання у кінці ХХ ст. У вітчизняній педагогічній думці початку ХХІ століття важливо приділити увагу таким дослідникам ідей патріотизму та патріотичного виховання, як: О. Вишневський, І. Бех, О. Абрамчук, М. Фіцула, М. Вишняк, В. Гонський, О. Стюпіна, І. Щербак, О. Салата, О. Гевко, Л. Даниленко, Н. Бондаренко, С. Косянчук, М. Зубалій, В.Івашковський, О. Александрова, Ф. Левітас, О. Шепетяк, О. Матвійчук, Н. Петрощук, Н. Бондаренко, В. Мокан, О. Жаровська, Л. Березівська, С. Зозуля, Т. Філімонова, Л. Редько-Шпак, О. Сухомлинська, Н. Коляда, В. Булавко, С. Головчук тощо.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Метою статті є висвітлення ключових аспектів розвитку ідей військово-патріотичного виховання у вітчизняній педагогічній думці (кінець ХХ-початок ХХІ століття). Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення наступних **завдань**: здійснити аналіз та визначити аспекти розвитку ідей військово-патріотичного виховання у вітчизняній педагогічній думці періоду кінця ХХ-початку ХХІ століття.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH FINDINGS

Характерною особливістю сучасного етапу розвитку українського соціуму є значне зростання інтересу до проблем виховання як серед педагогів, так і широкої громадськості. Стало очевидним, що вирішення багатьох проблем у житті країни багато в чому залежить від рівня сформованості громадянської позиції підростаючого покоління, потреб у духовно-моральному вдосконаленні, від поваги до історико-культурної спадщини свого народу.

У зв'язку з цим пріоритетним напрямом та складовою освітнього процесу стає патріотичне виховання. Патріотизм – багатогранне і багатоаспектне явище, що представляє складний комплекс властивостей та характеристик, що по-різному проявляються на різних рівнях функціонування соціальної системи, а саме у морально-політичному принципі, соціальних почуттях, у змісті яких є любов і відданість Батьківщині, гордість за її минуле та сьогодення, спрямованість захищати інтереси Батьківщини. Патріотизм виявляється у коханні та відданості до своєї Батьківщини, рідної землі та свого народу, його історії та культури [5].

Патріотизм та військово-патріотичне виховання взаємодіють та поєднуються в контексті формування громадянської свідомості та готовності до служіння своїй країні. Патріотизм є більш широким поняттям, що включає любов та відданість рідній землі, культурі, традиціям та ідеалам. Військово-патріотичне виховання спрямоване на підготовку громадян, які не лише розуміють свої обов'язки перед країною, але й готові захищати її територіальну цілісність та незалежність. Воно включає в себе вивчення військової історії, основ оборони, розвитку фізичних та психологічних навичок, необхідних для служіння в Збройних Силах чи інших військових структурах.

Отже, військово-патріотичне виховання є систематичним і організованим процесом формування готовності юнаків старшого шкільного віку до виконання строкової військової служби в складі Збройних Сил України. Вміст цього виду виховання визначається положеннями Конституції, законодавством України, військовою Присягою та нормативами військових статутів [13].

У період з 60-х по 80-ті роки (кінець ХХ ст.) в сфері педагогічного дискурсу активно вживалися нові терміни, такі як «інтернаціонально-патріотичне виховання», «ідейно-патріотичне виховання», «історико-патріотичне виховання», «патріотико-інтернаціональне виховання», «революційно-патріотичне виховання» та інші [10]. Ці терміни широко використовувалися на конференціях і семінарах, спрямованих на вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду, а також у масовій періодичній пресі та деяких емпіричних дослідженнях, що були популярні в педагогічній науці протягом зазначеного періоду.

Введення цих термінів в основному впливало з бажання авторів внести своє унікальне бачення, не глибоко занурюючись у теоретичний аспект чи історію питання. Ці нові термінологічні концепції часто штучно об'єднували два різних типи виховання, наприклад, інтернаціональне та патріотичне, або ж виховання та предмет, що вивчається в школі, наприклад, історико-патріотичне виховання.

Зазначені вище терміни мали обмежену переконливість і, отже, не могли претендувати на остаточну назву в напрямку, пов'язаному із вихованням майбутніх захисників Батьківщини.

Л. Сквирський вважається одним із перших вчених, який прагнув систематизувати передовий досвід у галузі військово-патріотичного виховання. Його дослідження спрямоване на узагальнення цього досвіду, аналіз його комплексності, визначення функцій та розкриття форм і методів пропагування ідеї патріотизму та підготовки до захисту Вітчизни серед шкільної молоді. В контексті «Захисту Вітчизни» вивчалися основи військової науки, історія та сучасний стан Збройних Сил України, а

також елементи фізичної підготовки та тактики. Учні отримували не лише теоретичні знання, але й розвивали практичні навички, необхідні для служіння в армії чи інших військових структурах [8].

Г. Мосолов наголошував на тому, що формування військово-патріотичного виховання представляє собою непосредственне продовження патріотичного виховання. Останнє спрямоване на культивування у дорослих і, зокрема, у молоді всіх необхідних морально-політичних, бойових і психологічних якостей для виконання важливого обов'язку щодо захисту Вітчизни [10].

З. Цимерінова, досліджуючи питання методики військово-патріотичного виховання у 1967 році зазначала, що цей процес є активним та цілеспрямованим. Він включає в себе освоєння військових знань та навичок, а також вбирання моральних норм, прийнятих у Збройних Силах, зокрема відданості військовій службі та ефективного захисту Батьківщини. Це свідчить про нерозривний зв'язок військово-патріотичного виховання із військово-освітньою роботою та військово-фізичною підготовкою.

Загалом, мета військово-патріотичного виховання визначається формуванням моральних якостей воїна-патріота, розвитком готовності до захисту Вітчизни, а також вихованням поваги і любові до ратної праці воїнів, героїчних традицій нації та Збройних Сил, а також прив'язаності до військової служби та військової професії. Ураховуючи ці аспекти, З. Цимерінова визначає військово-патріотичне виховання як відносно самостійну складову морального виховання, яка нерозривно пов'язана з військово-освітньою роботою та військово-фізичною підготовкою [7].

І. Бех і К. Чорна підкреслюють важливість національної ідеї у формуванні громадянина-патріота України, вважаючи, що вона відповідає як національному проекту, так і українській національній ідеї, яка визначає ідеал справжнього українця – громадянина-патріота, демократа та гуманіста. Вони також розглядають два основні рівні інтерпретації цього многогранного та складного поняття:

- особистісний рівень, який характеризує пріоритетну стійку характеристику особистості. Цей рівень виявляється в свідомості, моральних ідеалах, цінностях, а також у реальній поведінці та вчинках людини;
- суспільний (макрорівень), що є суттєвою частиною суспільної свідомості. Цей рівень проявляється в колективних настроях, почуттях та ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, а також у героїчному історичному минулому та сучасній розбудові держави як єдиної нації [2].

Згідно із науковими джерелами, українські вчені кінця ХХ ст. виділяють три основні типи патріотизму:

- етнічний, що базується на відчутті власної приналежності до конкретного етносу, його мови, культури та історії;
- територіальний, що ідентифікується з конкретною територією, її ландшафтом, кліматом та іншими характеристиками;
- державний, який передбачає формування громадянського світогляду [6].

В освітній системі сучасної України до повномасштабної російсько-української війни відображалася система практичного знищення військово-патріотичного виховання. За свідченням Б. Братуся, починаючи з початку 90-х років ХХ століття, загальна обстановка в Україні відрізняється великим рівнем складності, протиріччя та нестабільності, що виявляються у напруженні між різними соціальними явищами та процесами. Відбувалося закриття позашкільних установ військово-патріотичного спрямування, обмеження навчально-матеріальної бази для викладання предмету «Захист Вітчизни», існували випадки ліквідації музеїв бойової та трудової слави в багатьох школах. Практично не використовувалася історико-культурна спадщина регіонів, а в засобах масової інформації тривала пропаганда західних найгірших цінностей, таких як насилля, секс, сатанізм, націоналізм та меркантилізм [3].

На противагу тому, педагогами не припинялося вивчення та дослідження аспектів та категорій військово-патріотичного виховання. О. Абрамчук та М. Фіцула досліджували поняття патріотизму в педагогічній думці та вказували на те, що структура патріотизму представляє собою комплекс, що складається з пізнавального, емоційно-вольового і поведінкового складників. Цей комплекс включає в себе патріотичну свідомість (самосвідомість), патріотичні почуття, а також патріотичну поведінку та діяльність [1]. О. Стьопіна, описуючи патріотизм як складну інтегровану систему патріотичних якостей, що включає духовно-моральний, емоційно-почуттєвий, інтелектуальний та діяльнісно-поведінковий характер, визначила докладну структуру патріотизму, що включає наступні компоненти:

- духовно-моральний компонент, який охоплює внутрішні поняття цінностей, етики та моралі, спрямований на формування внутрішньої сутності патріота;
- когнітивний компонент, пов'язаний із знаннями та розумінням історії, культури, традицій і цінностей своєї країни;
- ціннісний компонент, який визначає основні цінності, які патріот поважає і визнає важливими для свого суспільства;
- діяльнісний компонент, що включає в себе конкретні дії та заходи, спрямовані на благо країни та її громадян;
- ідентифікаційний компонент, який відображає внутрішній зв'язок патріота зі своєю країною, відчуття належності та ідентифікації з нацією [12].

Такий деталізований підхід до структури патріотизму дозволяє розглядати його як багатоаспектну та багатогранну концепцію, що охоплює різні аспекти особистості та її відношення до Батьківщини.

Як вважає І. Щербак, основні характеристики сутності патріотизму включають розуміння та сприйняття національної ідеї України. На його погляд, також важливими аспектами є сприяння розбудови державності та підтримка незалежності України, освоєння та розвиток української мови та культури, військово-патріотичне виховання, а також виявлення любові і турботливого ставлення до рідної землі. Важливими аспектами є також повага до історії, традицій та фольклору, а також любов до природи, яка належить до рідної країни. За словами науковця, виховання в душі патріотизму становить важливий елемент загального національного виховання, маючи на меті формування самостійного громадянина-патріота України, який володіє якостями

гуманіста і прихильника демократії. Головною метою є підготовка до виконання громадянських і конституційних обов'язків, а також готовність успадковувати духовні та культурні цінності українського народу. Орієнтиром є досягнення високого рівня культури міжособистісних відносин.

Загалом, метою виховання особистості у дусі патріотизму, на думку І. Щербака, є культивування в ній патріотичних якостей, в першу чергу сприяючи розвитку таких аспектів:

- поширення патріотичних почуттів, включаючи любов до власного народу, мови та рідної природи;
- сприяння формуванню національної гідності, шляхетності, а також підвищення моральної та духовної культури;
- розвиток громадянської свідомості та активності;
- засвоєння тактичності та толерантності, включаючи аспекти національної та релігійної різноманітності;
- пошана до національних духовних та матеріальних цінностей;
- готовність до патріотичної діяльності та подвигів на благо Вітчизни;
- виховання патріотичної спрямованості особистості [14].

Згідно з О. Салата, історія власної держави відіграє ключову роль у формуванні патріотичних почуттів до Батьківщини. У світі, де глобалізація стає невід'ємною частиною життя, кожен народ носить у собі природну любов до своєї країни. Різноманіття патріотичних відчуттів кожного етносу формується відповідно до його історичного шляху та спадкових особливостей. Зазначається, що історична освіта відіграє важливу роль у впливі на історичну та національну свідомість, сприяючи розвитку компетентності, ідентифікації та патріотизму. Автор підкреслює, що для налагодження патріотичних почуттів необхідно, щоб особисті інтереси кожної людини взаємодіяли із загальнодержавними інтересами [11].

Стратегічний курс України на наближення до євроатлантичної спільноти, перетворення Збройних Сил України відповідно до норм і стандартів НАТО, виклики, пов'язані із збереженням територіальної цілісності та державності України, необхідність узгодженого об'єднання суспільства для захисту держави від збройних та інформаційних загроз з боку Російської Федерації – це ключові чинники, які породжують вимоги суспільства до підвищення ефективності військово-патріотичного виховання.

У контексті введення Росією ще й гібридної війни проти України виникає важливий аспект – поєднання та практика ідей військово-патріотичного виховання. Сучасна ситуація визначає необхідність ефективної підготовки громадян до захисту своєї країни та водночас вимагає врахування нових аспектів військової загрози.

Важливо відзначити, що в гібридній війні Росія використовує не лише традиційні військові засоби, але й політичні, економічні, інформаційні та інші методи впливу. Така ситуація потребує широкого розуміння загрози та розвинення комплексного підходу до військово-патріотичного виховання.

І. Щербак зазначає, що необхідною складовою патріотичного виховання, особливо у період воєнної небезпеки, є акцент на військово-патріотичному вихованні.

Це спрямовано на формування серед молоді готовності захищати свою Батьківщину, вироблення мотивації для освоєння військових професій та виконання служби у Збройних Силах та інших силових структурах України. Зміст цього виховання визначається національними інтересами України і націлено на забезпечення активної участі громадян у збереженні безпеки своєї держави від зовнішньої загрози [14].

Повномасштабна війна різко збільшила виклики, що стоять перед нашою країною. Вона внесла значні зміни у парадигму та курс національно-патріотичного виховання. За словами Н. Бондаренка та С. Косянчука, які досліджують національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів, війна актуалізувала ряд раніше непомічених, забутих або відкладених цінностей, таких як любов до свободи та гідності, екзистенційне право тисячолітньої нації на гідне життя та власний вибір. Також виникла потреба захищати себе, Батьківщину, громаду та національну ідентичність, а також дбати про державні інтереси. Важливими стали цінності, такі як бойове побратимство, відповідальність за власні рішення та дії, громадянська активність, добродійність і волонтерська діяльність. Зокрема, війна сприяла розвитку ідеї служіння нації та Україні, а також культивуванню ставлення до захисника як до Героя. Важливою стала здатність протистояти чужим впливам та ворожій ідеології, а також досягнення ідейної зрілості. Ці аспекти визначають новий контекст національної самосвідомості та виховання в умовах війни [4].

Враховуючи інтеграційне спрямування України до Європейського Союзу, ефективне військово-патріотичне виховання має бути спрямоване на розвиток громадянської свідомості, принципів правової держави, та відповідності європейським цінностям. Сучасні дослідники пропонують такі шляхи, які можуть бути використані в цьому контексті:

- інтеграція європейських цінностей у зміст виховання – забезпечення, щоб патріотичне виховання включало елементи європейських цінностей, таких як права людини, демократія, свобода і рівні можливості;
- міжнаціональна толерантність і розуміння – здійснення виховання, спрямованого на розуміння і повагу різноманіття культур, мов та традицій, що є актуальним у контексті європейської інтеграції;
- сприяння можливостям для участі у міжнародних обмінах, навчання та співпраці, що дозволяє молоді отримати новий погляд на світ і розширити свої знання;
- виховання громадян, які розуміють важливість миру та активно сприяють миротворчій діяльності, співпраці з міжнародними організаціями для забезпечення стабільності та безпеки;
- розвиток знань та навичок, пов'язаних з безпекою та обороною, зокрема в контексті європейських стандартів;
- розвиток та підкреслення важливості критичного мислення, аналізу і оцінки інформації, що сприяє розумінню складних викликів та рішень [3; 13].

За словами Н. Бондаренка та С. Косянчука, основною метою національно-патріотичного виховання – є сприяння самоусвідомленню та національній самоідентифікації українців як гідної та самодостатньої європейської нації. Важливим завданням є зміцнення любові до Батьківщини, української мови, культури, історії та

традицій. Виховання спрямоване на збагачення особистості через участь у національних цінностях та патріотичних переказах між поколіннями. Цей процес також націлено на формування громадянина-патріота України, готового самовіддано захищати та розбудовувати країну як унітарну, суверенну, незалежну, демократичну та правову соціальну державу. Важливими елементами є забезпечення національної безпеки, розуміння своїх конституційних прав та обов'язків, а також цивілізований захист їхнього статусу. Виховання також спрямоване на сприяння єднанню українського народу та підтримку громадянського миру та злагоді в суспільстві [4].

4. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Підсумовуючи проаналізований матеріал, вважаємо за доцільне зазначити, що в кінці ХХ ст. дослідники виділяють різноманітні елементи патріотизму. Серед них важливими є любов до Батьківщини та власного народу, знання мови та історії, зацікавленість у національній культурі загалом, вивчення народних традицій, відданість та готовність захищати її. Патріотизм включає когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльно-творчий, етноідентифікаційний та полікультурний компоненти у своїй структурі.

Військово-патріотичне виховання на початку ХХІ ст. в педагогічній думці України характеризується визнанням його значущості та актуальності. В контексті сучасності відзначається стратегічним підходом до формування патріотичних цінностей серед молодого покоління. Реалізація цього виховного напрямку враховує сучасні виклики та потреби суспільства, сприяючи не лише розвитку любові до рідної країни, а й готовності громадян діяти на її захисті та розбудові. Це відображає сучасний погляд на формування патріотизму як важливого елементу громадянського виховання в умовах постійного розвитку та змін у сучасному світі.

Військово-патріотичне виховання в сучасній Україні, що обумовлене реаліями війни, охоплює ряд ключових аспектів:

- героїзм та самовідданість;
- гідність та патріотизм;
- збереження національної ідентичності;
- оборонна готовність;
- шанування захисників;
- інформаційна грамотність.

Перспективним напрямом подальших досліджень військово-патріотичного виховання у педагогічній думці кінця ХХ ст. та початку ХХІ ст. є вдосконалення методології та педагогічних підходів у контексті сучасних викликів і трансформацій у світі.

5. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Абрамчук, О., Фіцула, М., 2008. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів. Монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 147.
2. Бех, І., Чорна, Т., 2008. *Національна ідея в становленні громадянина-патріота України: (програмно-виховний контекст)*. Київ: ІПВ АПН України, 40.
3. Бондаренко, Н., 2022. Модерна українська ідентичність як основа формування європейськості майбутньої еліти. *Обдаровані діти – скарб нації!:* матер. III Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 18-23 серп. 2022 р.). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 139–149.
4. Бондаренко, Н., Косянчук, С., 2022. *Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]*. Київ: Фенікс, 64.
5. *Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2004 / уклад. і гол. ред. В. Т. Булес*. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 1440.
6. Вишневецький, О., 1996. *Сучасне українське виховання: педагогічні нариси*. Львів. обл. наук.-метод. ін-т освіти; Львівське обласне пед. т-во імені Г. Ващенка. Львів, 238.
7. Зубалій, М., 2010. *Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді*. Київ, 217-221.
8. Івашковський, В., 2012. Військово-патріотичне учнівської молоді як засіб формування суб'єкта громадянського суспільства. *Проблеми освіти: науковий збірник Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН молодь спорту України*. Київ, 72, 124–132.
9. Качур, М., 2013. Поняття «патріотизм» в українській науковій педагогічній думці. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6(32), 54–61.
10. Мосолов, Г., Количев, В., 1978. Військово-патріотичне виховання: зміст та принципи. *Молодий комуніст*, 2, 45.
11. Салата, О., 2018. *Виховання патріотизму в умовах нових суспільно-політичних реалій* [Електронний ресурс]. Доступно: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26198/1/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BE%D1%82_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F.pdf>.
12. Стьопіна, О., 2007. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва: *автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганськ*, 21.
13. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів: теорія і практика: моногр., 2018 / Авт. кол.: Александрова О.С., Левітас Ф.Л., Салата О.О., Шепетяк О.М., Матвійчук О.Є., Петрошук Н.Р. та ін.; [за заг. ред. проф. Левітаса Ф.Л. ; наук. ред. Александрової О.С., Салати О.О.]. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 172.
14. Щербак, І., 2017. *Військово-патріотичне виховання студентів засобами музичного мистецтва як педагогічна проблема* [Електронний ресурс]. Доступно: <<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/118.pdf>>.

DEVELOPMENT OF THE CONCEPTS OF MILITARY PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINIAN PEDAGOGICAL THEORY FROM THE END OF THE XX TO THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Dmytro Kramar,

postgraduate student of the first year of study,
Department of Pedagogy and Education Management,
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5317-5296>
opndf23.kramar@kpnu.edu.ua

Abstract. The article focuses on the development of ideas of military-patriotic education in the pedagogical thought of the late 20th and early 21st centuries.

It is emphasized that patriotic education plays an important role in strengthening national unity, forming civic consciousness and participation in important socio-cultural and political processes. Military-patriotic education is a system of measures aimed at the formation of patriotic feelings, civic responsibility and readiness to defend one's country among persons of educational age (schoolchildren, students, etc.). The main goal of this education is to raise a generation that loves Ukraine, completes its history, values, and is ready to take responsibility for its fate and security.

Conceptual and methodological aspects of the pedagogical approach to military-patriotic education are considered, highlighting its importance in the restoration and maintenance of national identification.

It is noted that military-patriotic education in pedagogical thought is considered as a set of measures aimed at the formation of patriotic feelings, readiness to protect the native land and the development of military-sports qualities among students. This approach is reflected in pedagogical concepts and education methods.

Separately, attention is drawn to the periodization of the idea of military-patriotic education in pedagogical thought until the end of the 20th century. and the beginning of the 21st century. Attention is focused on the importance of military-patriotic education in the context of the Russian-Ukrainian war and the European integration of Ukraine. To draw a conclusion about the need for a systematic and comprehensive approach to military-patriotic education in order to ensure the stability of national values, strengthen defense capabilities and promote Ukraine's active participation in the processes of European integration.

The study of aspects of military-patriotic education in the Ukrainian scientific discourse allows us to derive the specifics of the historical experience of Ukraine, important moments in the struggle for independence and the meaning of patriotism in the conditions of modern globalization.

The research findings have an important potential for the implementation of practical recommendations in the field of education and pedagogy, aimed at increasing the effectiveness of military-patriotic education in the modern educational environment.

Keywords: Ukraine; education; patriotic education; military-patriotic education; pedagogy; teachers.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Abramchuk, O., & Fitsula, M., 2008. Patriotychne vykhovannia studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Patriotic education of students of higher technical educational institutions]. Monohrafiia. Vinnytsia: *UNIVERSUM-Vinnytsia*, 147.
2. Bekh, I., & Chorna, T., 2008. *Natsionalna ideia v stanovlenni hromadianyna-patriota Ukrainy: (prohramno-vykhovnyi kontekst)* [The national idea in the formation of a citizen-patriot of Ukraine: (programmatic and educational context)]. Kyiv: IPV APN Ukrainy, 40.
3. Bondarenko, N., 2022. Moderna ukrainska identychnist yak osnova formuvannia yevropeiskosti maibutnoi elity [Modern Ukrainian identity as a basis for the formation of the Europeanness of the future elite]. *Obdarovani dity – skarb natsii!*: mater. III Mizhnar. nauk.-prakt. onlain-konf. (m. Kyiv, 18-23 serp. 2022 r.). Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy, 139–149.
4. Bondarenko, N., & Kosianchuk, S., 2022. Natsionalno-patriotychne vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv [National-patriotic education in the context of modern challenges]: metodychni rekomendatsii [dlia vchyteliv, metodystiv, avtoriv prohram i pidruchnykiv, naukovtsiv, vykladachiv, studentiv zakladiv profesiinoi y vyshchoi osvity, upravlyntsv, politykiv]. Kyiv: Feniks, 64.
5. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language], 2004 / uklad. i hol. red. V. T. Bules. Kyiv: Irpin: VTF «Perun», 1440.
6. Vyshnevskyy, O., 1996. *Suchasne ukrainske vykhovannia: pedahohichni narysy* [Modern Ukrainian education: pedagogical essays]. Lviv. obl. nauk.-metod. in-t osvity; Lvivske oblasne ped. t-vo imeni H. Vashchenka. Lviv, 238.
7. Zubalii, M., 2010. *Formy viiskovo-patriotychnoho vykhovannia dopryzovnoi molodi* [Forms of military-patriotic education of pre-conscription youth]. Kyiv, 217-221.
8. Ivashkovskyy, V., 2012. Viiskovo-patriotychne uchnivskoi molodi yak zasib formuvannia subiekta hromadianskoho suspilstva [Military-patriotic education of students as a means of forming a subject of civil society]. *Problemy osvity: naukovyi zbirnyk Instytutu innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON mlad sportu Ukrainy*. Kyiv, 72, 124–132.
9. Kachur, M., 2013. Poniattia «patriotyzm» v ukrainskii naukovi pedahohichnii dumtsi. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 6(32), 54–61.
10. Mosolov, H., & Kolychev, V., 1978. Viiskovo-patriotychne vykhovannia: zmist ta pryntsyipy [Military and patriotic education: content and principles]. *Molodyi komunist*, 2, 45.
11. Salata, O., 2018. Vykhovannia patriotyzmu v umovakh novykh suspilno-politychnykh realii [Education of patriotism in the conditions of new social and political realities] [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26198/1/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BE%D1%82_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B8%D1%8F.pdf>.

12. Stopina, O., 2007. Vykhovannia patriotyzmu u studentskoi molodi zasobamy mystetstva [Education of patriotism among student youth by means of art]: *avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.07; Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet imeni Volodymyra Dalia, Luhansk*, 21.

13. Formuvannia patriotychnoi ta hromadianskoi svidomosti uchniv: teoriia i praktyka [Formation of students' patriotic and civic consciousness: theory and practice]: monohr., 2018 / Avt. kol.: Aleksandrova O.S., Levitas F.L., Salata O.O., Shepetiak O.M., Matviichuk O.Ie., Petroschuk N.R. ta in.; [za zah. red. prof. Levitasa F.L. ; nauk. red. Aleksandrovoi O.S., Salaty O.O.]. Kyiv: *Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka*, 172.

14. Shcherbak, I., 2017. Viiskovo-patriotychne vykhovannia studentiv zasobamy muzychnoho mystetstva yak pedahohichna problema [Military and patriotic education of students by means of musical art as a pedagogical problem] [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <<http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/118.pdf>>.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2024-36-53-64>
УДК 373.091.113

Ямполь Юрій Віталійович,

аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1749-859X>

m1b14.yampol@kpnpu.edu.ua

МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ ОСВІТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглянуто актуальні питання менеджменту якості освіти в закладах загальної середньої освіти з соціально-економічної перспективи. Автор визначає основні аспекти становлення менеджменту якості, надаючи визначення якості освіти як абсолютного стандарту, відносного поняття та категорії, яка відповідає вимогам, потребам і нормам.

Основна увага приділена соціально-економічним аспектам менеджменту якості, що включають аналіз різних підходів до визначення якості освіти, зокрема в контексті загальної середньої освіти. Відзначено, що діяльність закладів освіти, заснована на принципах загального управління якістю освіти, сприяє постійному підвищенню якості освітнього процесу. Принципи загального управління якістю освіти передбачають систематичний підхід до вдосконалення навчального процесу, що охоплює всі аспекти функціонування закладів освіти, від організації освітнього процесу до взаємодії з соціально-економічним середовищем.